



KAZAK TÜRKÇESİNDE ÇOKLUK VE BİRLİKTELİK BİLDİREN İFADELER

Prof. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN

Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

skyalcin23@gmail.com

Aleyna ALEVSACAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ABD.

Yüksek Lisans Öğrencisi

aleyna.nadircan23@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15078038>

Özet. Çokluk kavramı dillerde ekler, sözcükler ve sözcük grupları gibi farklı yapılarla kurulan özel kategorilerdir. Birçok dilde olduğu gibi Türkçede de sayısız ve belirsiz bir çokluk bulunmaktadır. Çokluk kategorisi bu anlamda belirsiz bir nicelik çokluğunu kapsamakla birlikte kavramsal anlamdaki belirsiz bir çokluğu da karşılamaktadır.

Yapılan literatür araştırmasında genellikle çokluk ekleri üzerine yapılan yoğun çalışmalar bulunurken çokluk ve birliktelik bildiren sözcükler üzerine yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, Kuzeybatı/Kıpçak grubu Türk yazı dilleri içerisinde yer alan Kazak Türkçesindeki çokluk ve birliktelik bildiren sözcüklerin belirlenmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Kazak Türkçesi, çokluk ve birliktelik ifadeleri.

Giriş

Çokluk kavramı dillerde ekler, sözcükler ve sözcük grupları gibi farklı yapılarla kurulan özel kategorilerdir. Bir çok dilde olduğu gibi Türkçede de sayısız ve belirsiz bir çokluk bulunmaktadır. Çokluk kategorisi belirsiz bir nicelik çokluğunu kapsamakla birlikte kavramsal anlamdaki belirsiz bir çokluğu da karşılamaktadır.

Çoklukla ilgili yazılmış çoğu şey genelde çokluk ekleri üzerinedir. İlhan'ın (2009) çalışmasında ise ekler dışında sıfatlar, zamirler ve ikilemeler gibi kelime türlerinin ve bazı kelime gruplarının da çokluk kategorisi içinde ele alındığı görülmektedir.

Yapılan bilimsel çalışmalarda daha çok çokluk eklerine yer verilmiştir. +lAr çokluk eki ile ilgili Munkasci, Budenz, Räsänen, Fucs, Bang, Poppe; Serebrennikov, Gabain, Gadjieva, Grönbech, Alkaya ve Gülsevin gibi önemli yerli ve yabancı dilciler çalışmalar yapmıştır (Alkaya, 2010: 31-33). Poppe (2008: 93-110), Altay dillerindeki çokluk eklerinin çeşitliliğinden bahsederken; Janhunen (2018: 485-895), *-s çokluk ekinin varlığına; Ata (2009: 89-99) ise aslı bir +lA çokluk ekine işaret eder. Hazar (2003: 131-141 +(I)z çokluk ekinde bahsederken; Başdaş (2007: 291-



296), Ulutaş (2007: 1-6) ve Dinler (2020: 179-196), -ş- işteş çatı ekinin şahsın çokluğunu bildirme görevini üstlendiğinden bahsederler. Yalçın'ın (2021: 1-12) +gil ekine işaret ederken; Alkaya ve Yalçın (2022) *1 çokluk ekine işaret ederler. İlhan, (2009 ve 2017); Başdaş (2011); Alyılmaz (2017) Türk dilinde yer alan çokluk eklerini bütüncül olarak ele almaktadırlar.

Yapılan literatür araştırmasında genellikle çokluk ekleri üzerine yapılan yoğun çalışmalar bulunurken çokluk ve birliktelik bildiren Türkçe sözcükler üzerine yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Çalışmamızda, Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü esas alınmış ve bu sözcükte yer alan çokluk ve birliktelik bildiren ifadeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde Yer Alan Çokluk ve Birliktelik İfadeleri

armansız	KTTTS:47	"Bol bol, doya doya"
artıq, -ğ1	KTTTS:48	"Fazla, artık"
artıq-avıs	KTTTS:48	"Fazla, artmış olan"
artıqtıq, -ğ1	KTTTS:48	"Bolluk, fazlalık"
asa(II)	KTTTS:49	"Çok, pek çok, son derece"
asqan	KTTTS:50	"Çok, pek"
äbden	KTTTS:59	"Çok"
äldeneşe	KTTTS:62	"Birçok, bir hayli"
älemet	KTTTS:63	"Çok fazla, hadsiz, hesapsız"
ämbe	KTTTS:64	"Hep, hepten, büsbütün"
äsire	KTTTS:66	"Aşırı, haddinden fazla"
bay(I)	KTTTS:71	"Çok, fazla, sayısız; yeterli, bol"
bar(IV)	KTTTS:77	"Tüm, bütün"
barlığ1	KTTTS:78	"Hepsi, tüm, bütünü"
barlıq(I)	KTTTS:78	"Hep, tümü, bütün"
barlıq, -ğ1	KTTTS:78	"Bolluk, zenginlik"
basım	KTTTS:80	"Bol, çok"
bälenbay	KTTTS:83	"Birçok, birkaç"
bäri	KTTTS:83	"Hepsi, bütünü, tamamı, herkes"
beypil	KTTTS:85	"Bol, çok"
bek(II)	KTTTS:86	"Çok, daha, pek"
bereke	KTTTS:87	"Birlik, beraberlik"
bereke-birlik,-gi	KTTTS:87	"Birlik, beraberlik"
bereket	KTTTS:87	"Bolluk"
bölim	KTTTS:95	"Bölüm, ekip, grup;
bükil	KTTTS:102	"Bütün, tüm, hepsi"



"ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİV SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDİN INTEGRACIYASI"

atamasında V Xalqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

bütün	KTTTS:103	"Bütün, tam"
bütündik, - gi	KTTTS:103	"Bütünlük; beraberlik"
bir(IV)	KTTTS:106	"Birliktelik, akrabalık"
birqıdıruv	KTTTS:106	"Epey, hayli"
birlik,-gi	KTTTS:106	"Birlik ve beraberlik içinde olan"
birsıpıra	KTTTS:106	"Bir hayli, epey"
darqandıq,- ğı	KTTTS:122	"Bolluk"
delbegey	KTTTS:126	"Geniş, bol"
dım(III)	KTTTS:136	"Çok, aşırı"
edävir	KTTTS:140	"Epeyce, bir hayli"
en(III)	KTTTS:145	"Bol, ölçüsüz, çok"
endi(II)	KTTTS:145	"Bol, geniş, enli"
erepeysiz	KTTTS:147	"Hesapsız, çok"
eresen	KTTTS:148	"Çok, gayet"
esep- qiysapsız	KTTTS:151	"Hadsiz, hesapsız, haddinden fazla, çok"
etektep	KTTTS:153	"Çokça, bolca"
jabıla	KTTTS:155	"Birlikte, beraber"
jaman	KTTTS:166	"Çok, fazla, aşırı"
jamiyğı	KTTTS:167	"Bütün, tüm"
jappay	KTTTS:171	"Tüm, tamamıyla, bütün, hepsi"
jaran	KTTTS:172	"Topluluk, halk"
jetkilikti	KTTTS:187	"Yeterli, bol"
jetimdi	KTTTS:187	"Yeterli, bol"
jiyilev	KTTTS:189	"Çokça"
jiyilik, -gi	KTTTS:189	"Yoğunluk, çokluk"
joğarıla-	KTTTS:190	"Çoğalmak, yükselmek"
joğarılılıq, -ğı	KTTTS:190	"Fazlalık, değerlilik"
jüdä	KTTTS:200	"Pek, çok"
jıbrılağan	KTTTS:202	"Çok, bol, hesapsız"
iysi	KTTTS:225	"Bütün, tüm"
kämil	KTTTS:234	"Tamamen, bütünüyle"
kenen	KTTTS:243	"Bol, bereketli"
keniş	KTTTS:244	"Bolluk, bereket"
keñ	KTTTS:244	"Geniş, bol"
keñdik, -gi	KTTTS:244	"Genişlik, enlik"
köbi	KTTTS:257	"Çoğu"
köbine- köp	KTTTS:257	"Çoğunlukla, daha çok"
köbinese	KTTTS:257	"Çoğunlukla, genellikle"
köbisi	KTTTS:257	"Çoğu, çoğunluğu"
köl- dariya	KTTTS:261	"Çok, sayısız, hesapsız"
köl-kösir	KTTTS:262	"Bol, bolca"



“ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQÍWDÍN INTEGRACIYASI”

atamasındağı V Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

köp, -bi	KTTTS:265	"Çok, fazla, bol"
köpte	KTTTS:265	"Toplu halde"
köptegen	KTTTS:265	"Birçok, epeyce"
köpten	KTTTS:265	"Çoktan, çoktandır"
köpten-köp	KTTTS:265	"Oldukça fazla, pek çok"
köptep	KTTTS:265	"Çokça, çoğaltarak"
köptep-kölemdep	KTTTS:265	"Toplu halde, birlikte"
köptev	KTTTS:265	"Çokça, fazlaca"
köptik, -gi	KTTTS:265	"Çokluk, bolluk"
köpşe	KTTTS:265	"Biraz fazla, çokça "
köpşilik, -gi	KTTTS:265	"Çoğunluk, kalabalık, topluluk"
köteriñki	KTTTS:269	"Normalden fazla"
qabağat	KTTTS:287	"Bol, çok, fazla"
qabat	KTTTS:287	"Birlikte, beraber"
qazan-qazan	KTTTS:292	"Kazan kazan, çok, bol"
qazınalı	KTTTS:294	"Bol, bereketli"
qaynar	KTTTS:295	"Bolluğun bereketin kaynağı"
qalıñ	KTTTS:304	"Çok, sayıca fazla"
qalıñdıq, - ğı	KTTTS:304	"Çokluk, bolluk"
qaraqurım	KTTTS:315	Hesapsız, sayıca fazla"
qasa	KTTTS:322	"Pek, çok, oldukça, gayet"
qatar(II)	KTTTS:324	"Birlikte, beraber"
qattı(III)	KTTTS:325	"Çok, pek, fazla"
qavım	KTTTS:328	"Çok, bir dizi"
qavımdastıq, -ğı	KTTTS:328	"Topluluk"
qavımdıq	KTTTS:328	"Topluluk oluşturan, birleşen"
qiysapsız	KTTTS:332	"Çok fazla, hesapsız"
qiysapsız-dıq, -ğı	KTTTS:332	"Çokluk"
qoğam	KTTTS:336	"Toplum, cemiyyet, topluluk"
qoğamdistıq, -gı	KTTTS:336	"Birlik, örgüt, teşkilat"
qolqıldaq	KTTTS:341	"Çok geniş, bol"
qora-qora	KTTTS:346	"Pek çok"
qos(II)	KTTTS:348	"Çift, iki, ikiz"
qosın	KTTTS:349	"Asker topluluğu"
qıj-quj:quj- quj qanday	KTTTS:355	"Çok miktarda bulunmak"
qut-bereke	KTTTS:366	"Bereket, bolluk"
qıruvan	KTTTS:375	"Bol, çok"
lıq	KTTTS:383	"Dolu, ağzına kadar dolu"
meylinşe	KTTTS:400	"Pek, epey, bir hayli, olabildiğince"
mol	KTTTS:408	"Bol, çok"
molınan	KTTTS:408	"Bolca, çokça"



"ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİV SISTEMASINDA ARALIQTAN OQİTİVDİN İNTEGRACIYASI"

atamasında V Xəliqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

muqım (I)	KTTTS:412	"Tamamen"
muqım(II)	KTTTS:412	"Hepsi, tamamı, tümü"
mıñırğan	KTTTS:418	"Haddi hesabı olmayan, hesapsız, sayısız"
mındağan	KTTTS:418	"Binlerce"
mıñday	KTTTS:418	"Bine yakın, bin kadar"
mıñdap	KTTTS:418	"Binlerce, sayısız, çok"
neşeme	KTTTS:428	"Nice, birçok, ne kadar çok"
obaday	KTTTS:433	"Devasa, kocaman"
odaq, -ğı	KTTTS:433	"Birlik, ittifak"
orasan	KTTTS:445	"Çok, pek çok"
orasandıq, -ğı	KTTTS:445	"Hayat verici bolluk, çokluk, büyüklük"
otar	KTTTS:449	"Sürü"
öle	KTTTS:455	"Oldukça, haddinden fazla"
ölşemsiz	KTTTS:455	"Pek, çok, aşırı"
örelı	KTTTS:459	"Geniş, bol"
öte(II)	KTTTS:462	"Pek, çok, gayet"
öte-möte	KTTTS:462	"Çok, pek çok"
samsa-	KTTTS:494	"Sayısız, çok olmak"
sandağan	KTTTS:494	"Binlerce, çok"
sansız	KTTTS:494	"Sayısız, hesapsız, çok sayıda"
sıpıra	KTTTS:535	"Bütün, tüm, tam, tamam"
talay	KTTTS:543	"Nice, çok, birçok"
tamam	KTTTS:546	"Hepsi, tüm, tamamı, bütünü"
tap- -bı	KTTTS:548	"Sınıf, grup"
tegis	KTTTS:560	"Hepsi, tümü, tamamı"
telegey	KTTTS:561	"Pek çok, hesapsız, sayısız"
telegey-teñiz	KTTTS:561	"Pek çok, sayısız"
teñvsız	KTTTS:563	"Sınırsız, ölçüsüz, hadsiz, hesapsız"
teñiz	KTTTS:563	"Bolluk, çokluk, sınırsızlık"
teñizdey	KTTTS:564	"Ölçüsüz, bol"
toyım	KTTTS:570	"Bolluk, bereket"
toqtıq, -ğı	KTTTS:571	"Bolluk, bereket"
tolayım	KTTTS:572	"Tamamen, hepten, tamamıyla"
tolı	KTTTS:572	"Çok, bol, sayısız, hadsiz"
tolıq(III)	KTTTS:572	"Bollaşmak, artmak, çoğalmak"
tolıqtav	KTTTS:573	"Tamamına yakın, çoğu"
top, -bı	KTTTS:574	"Grup, kalabalık"
top-top	KTTTS:575	"Grup grup"
tutas(I)	KTTTS:589	"Beraber, bütün"
tutastıq,- ğı	KTTTS:589	"Birlik, bütünlük, beraberlik"
tügel	KTTTS:591	"Hepsi, tümü, bütünü"



"ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİŞ SİSTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDIN INTEGRACIYASI"

atamasında V Xalqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

tügeldey	KTTTS:591	"Tamamı, hepsi"
tüpsiz	KTTTS:596	"Dipsiz, sınırsız"
tıǵılıs	KTTTS:599	"Kalabalık"
tım	KTTTS:600	"Çok, pek, pek çok"
tipten	KTTTS:607	"Çok, gayet"
tipti	KTTTS:607	"Çok, gayet"
uvmaq- şuvmaq	KTTTS:613	"Sürü halinde, grup grup, topluca"
ulan-asır	KTTTS:618	"Haddinden fazla"
üyelmendi	KTTTS:629	"Kalabalık"
üyelmenimen	KTTTS:629	"Heps, tümü"
şılqiy	KTTTS:687	"Çok fazla"
ırǵın	KTTTS:699	"Bol, çok, fazla"

Sonuç

Kazak Türkçesindeki Türkçe çokluk ve birliktelik bildiren sözcüklerin konu edildiği çalışmamızda, Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan tarafından hazırlanan ve 2019 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları arasından çıkan Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nün taranmasıyla 159 madde başı çokluk ve birliktelik bildiren Türkçe sözcük tespit edilmiştir.

Kaynakça

1. Alkaya, E. (2010). Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +lar Çokluk Eki Üzerine. **Müjgân Cunbur Armağanı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
2. Alkaya, E. ve Yalçın, S. K. (2022). Türk Dilinde *1 Çokluk Eki, **Dil Araştırmaları**. 31:17-24.
3. Alyılmaz, S. (2017). "On Plurality Category And Teaching In Turkish". **Journal of Education And Training Studies**, Vol. 5, No. 9, Redfame Publishing. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
4. Ata, A. (2009). Türk Dillerinde +La Çokluk Eki. **International Journal of Central Asian Studies**. 13:89-99
5. Başdaş, C. (2007). "Türk Lehçelerinde İşteşlik Eki -ş- ve Çokluk". **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri** (9-15 Nisan 2006-Çeşme/İzmir), Ankara, I, 291-296.
6. Başdaş, C. (2011). "Türkçede Çokluk Kavramı Ve Ekleri". **IV. Uluslararası, Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri** (22-24 Aralık), Muğla, I, 289-293
7. Dinler, N. (2020). "Türk Dilindeki Eş, Koş, Tuş Sözcükleri Örneğinde -Ş Çokluk Eki". **Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı**. İstanbul: Kesit, 179-196
8. Hazar, M. 2003. "Türk Lehçelerindeki Sözcüklerle Kaynaşmış Bir +(I)Z Çokluk Eki". **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 8-1, (15, Bahar): 131-141
9. İlhan, N. 2009. Türk Dilinde Çokluk. Elazığ: **Manas Yayıncılık**.
10. İlhan, N. 2017. "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çokluk Ekleri", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 63: 155-168.
11. Janhunen, J. 2018. Türk Dilinde *-S Çokluk Eki. (Çev: Uluhan Özalan). **Türük**. 13:485-495.
12. Kenan Koç- Ayabek Bayniyazov- Vehbi Başkapan (2019), **Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Ankara; Türk Dil Kurumu Yayınları.



“ÚZLİKSİZ BİLİMLENDİRİW SISTEMASINDA ARALÍQTAN OQÍTİWDİN İNTEGRACIYASI”

atamasındaǵı V Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

13. Poppe, N. 2008. Altay Dillerinde Çokluk Ekleri. (Çev. Caner Kerimoǵlu). **Dil Araştırmaları Dergisi**. 2:93-110.
14. Ulutaş, İ. 2007. Kırgız Türkçesinde –ş İşteşlik Ekinin Üçüncü Çokluk Şahıs İfadesi İçin Kullanılması Üzerine. **Akademik Bakış**; 12: 1-6.
15. Yalçın, S. K. 2021. “+gil Eki Üzerine Etimolojik Bir Değerlendirme”. **Türklad**. 5/1: 1-12.